

DRAŽEN VLAHOV, *Knjiga oltara bratovštine sv. Mikule u Boljunu (1582-1672): glagoljski zapisi od 1582. do 1657. godine*. Posebna izdanja, Državni arhiv u Pazinu, Pazin 2008., 410 str.

Na početku prikaza ovoga vrijednoga izdanja treba upozoriti na njegov donekle zbunjujući naslov. Nije naime posve jasno je li riječ o knjizi *oltara bratovštine* sv. Mikule ili o knjizi *bratovštine oltara* sv. Mikule. Podatci u izdanju govore u prilog drugoj mogućnosti, što je dakle u suprotnosti s naslovom izdanja. Jedno od uvodnih poglavlja nosi naslov *Bratovština oltara svetoga Mikule u Boljunu* (str. 14). Poglavlje u kojemu se donosi faksimil naslovljeno je *Preslik Knjige bratovštine oltara sv. Mikule (1582-1672)* (str. 131), na početku *Knjige* (f. 1r, str. 133 izdanja) nalazi se obavijest o njezinu sadržaju napisana kasnije latinicom: *Kvadrna bratstva oltara sv. Mikule* (...), a u samim se zapisima na mnogo mjesta članovi bratovštine osim »braćeniki S(ve)t(e)ga Mikuli« nazivaju i »braćeniki oltara S(ve)t(e)ga Mikuli« (primjerice str. 79, 89, 103 izdanja). Očekivanije je da postoji bratovština posvećena nekomu oltaru o kojemu skrbi, a članovi bratovštine obično posjeduju knjigu u koju se bilježe bratovštinski prihodi i rashodi. S druge je strane pojam knjige oltara neke bratovštine teško zamisliv. Ako je ipak postojao razlog za takav naslov, bilo bi dobro da je autor preduhitrio moguće čitateljeve nedoumice napomenom.

Izdanje se sastoji od uvodnih tekstova, transliteracije *Knjige*, njezina faksimila i priloga. Uvodni dio izdanja započinje sažetim tekstom o mjestu nastanka knjige zapisa (*O mjestu Boljun*), gdje se govori o njegovu zemljopisnome položaju, povijesti, arheologiji, podrijetlu imena Boljun te o tamošnjem glagoljskome naslijeđu. O upotrebi glagoljskoga pisma i hrvatskoga jezika u Boljunu svjedoče sačuvane glagoljske matice krštenih, krizmanih i vjenčanih, a najstariju boljunsku arhivsku građu predstavljaju bratovštinske matice.

U tekstu *Bratovština oltara svetoga Mikule u Boljunu* autor izdanja Dražen Vlahov iznosi poznato i nepoznato o bratovštini koja je vodila knjigu zapisa. Vrijeme osnutka bratovštine nije zabilježeno, a Vlahov pretpostavlja kako je osnovana u vrijeme iz kojega datiraju prvi zapisi (1582.). Nisu sačuvana ni pravila bratovštine iz kojih bi se vidjelo koji su točno bili njezini zadatci. Prema autorovu mišljenju ta se bratovština nije razlikovala od dru-

gih takvih udruga te je bila posvećena njegovanju pobožnosti i pomaganju članova, a izravni joj je cilj bilo održavanje oltara posvećenoga sv. Nikoli koji je u boljunskoj župnoj crkvi sv. Jurja izgrađen 1587./8., nekoliko godina nakon osnivanja bratovštine. Stoga autor smatra vjerojatnim kako je cilj udruživanja članova bio upravo izgradnja oltara. O trošku prigodom gradnje oltara govori zapis iz 1587., na listu 18v, a o njegovu dovršetku i umjetničkome opremanju zapisi iz 1588. (f. 19v) i 1590. (f. 24r i v). Rashodi su bratovštine osim troškova izgradnje i opremanja oltara obuhvaćali i njegovo održavanje te nadalje: priređivanje proslava blagdana, ponajprije Sv. Nikole, kada su članovi bratovštine birali novoga starješinu, obilazili grobove pokojnih članova, za koje se služila misa, i imali zajednički svečani objed, *pir*; nadnice i užine težaka koji su obrađivali njive, vinograde i maslinike, prikupljali urod i obavljali manje građevinske radove; popravak i održavanje imovine; davanja *popu* i žaknima; troškove za pokop i sedmine umrlim članovima; troškove za svijeće i drugo. Kao zanimljivost može se dodati da se katkad za bilježenje zapisa uzimao pisar, kao što stoji na listu 56r (str. 84 izdanja): *Špendah na pisara ki popisa računi*. Bratovština je stjecala prihode od članarina, darova pojedinih članova, prodaje poljoprivrednih proizvoda (pšenica, žito, ječam, sirak, pir, vino, ulje, stoka, vuna, koža) i iznajmljivanja (*fita*) bratovštinske imovine, nepokretne: njiva, vrtova, *sinožeti*, kuća, kao i pokretne: vinskih bačava, kamenih uljanica (*oblaka ulenih*), posuda za mjerenje i dr.

*Osnovni podaci o Knjizi* obuhvaćaju njezin materijalni opis. *Knjiga* ima 115 listova dimenzija 23x16,2 cm i kancelarijski uvez bez korica. Vlahov je utvrdio da joj nedostaju dijelovi na početku i na kraju, a pojedini su listovi oštećeni. O *Knjizi* su prije pisali: Šime Jurić (1980.), Ivan Kosić (2004.) i autor (2005.). *Knjiga* se čuva u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. Od godine 1640. spominje se u zapisima druga knjiga, *kvaderna od dugi*, u koju se bilježio višak prihoda, odnosno dobit (*napredak*). Ona se nije sačuvala. Na podatke o *kvadernama od dugi* autor je naišao i u drugim boljunskim bratovštinskim knjigama te zaključuje kako je Crkva zahtijevala vođenje takve zasebne knjige kako bi što bolje nadzirala imovinu boljunskih bratovština. Štoviše, nakon nekoga je vremena uvedena jedinstvena takva knjiga za cijelo boljunsko područje.

Iz poglavlja *Sadržaj Knjige* saznajemo da je većina zapisa prihoda i ras-

hoda pisana kurzivnom glagoljicom na hrvatskome jeziku. Neki su od tih zapisa, kao i zapisi o »pribraćenju« na početku *Knjige*, pisani latinicom na talijanskome jeziku. Glagoljicom se piše do 1657. godine, kao što je i naznačeno u podnaslovu izdanja. Tu godinu Vlahov ustanovljuje kao datum kraja upotrebe glagoljice u Boljunu, a *Knjigu* smatra klasičnim primjerom kako se glagoljica potiskivala iz javne upotrebe, po preporuci crkvenoga sinoda 1596. istarskim biskupima da se uvedu rimske (latinske) liturgijske knjige.

*Knjiga* je višestruko vrijedna kao izvor za istraživanja hrvatskoga jezika i glagoljskoga pisma, povijesti Katoličke crkve na Boljunštini te povijesti umjetnosti i kulture, kako autor ističe u odjeljku *Knjiga je pouzdan izvor za razne znanosti*. Ta se tvrdnja može potkrijepiti s nekoliko dijalektoloških podataka: stražnji se nazal na nekim mjestima (ovisno o pisaru, iako ne dosljedno) reflektira kao *o*, npr. *to rečeno kvaderno kupi* (f. 6r), *Dah za bačvo*, *Dah za obroče* (f. 20r), *ki napravlaho put* (f. 17v); prijelaz *o* → *u* na početku riječi: *ustae* (f. 14v, 62r); *k* → *h* ispred *t*: *h trgadbi* (f. 43r); izostanak sekundarnoga poluglasa u riječi *vosk* (f. 7r); stari oblik sigmatskoga (prvoga) aorista: *kada delahomo sedmino* (f. 20r), *kada orahomo* (f. 22v); aorist nesvršenih glagola (uz razumnu pretpostavku da posao nije obavljala jedna osoba te da nije riječ o imperfektu): *kada mlatiše žito* (f. 14r), *kada uliki trgaše i delaše*, *kada kopaše vinogradi*, *kada gnaše ovce* (f. 59r); rjeđe imperfekt svršenih glagola: *ki napraviho* (f. 19v), *Petar Kovačić ... izdaše svoi račun* (f. 95r) itd.

Autor posebno naglašava vrijednost *Knjige* kao izvora za boljunsku gospodarsku povijest, pa tomu posvećuje zasebno poglavlje (*Knjiga kao izvor za gospodarsku povijest Boljuna*). U tome zanimljivo osmišljenu poglavlju Vlahov donosi podatke o tadašnjim cijenama poljoprivrednih proizvoda i ljudskoga rada (nadnice) u Boljunu. Tomu dodaje tabelarne prikaze kronološki poredanih cijena poljoprivrednih proizvoda: vina, ulja, žitarica, boba, mesa i kože. Podatci o cijenama i osobito o njihovim promjenama vrlo su važni za povijesna istraživanja jer pokazuju koliko je koja godina bila rodna, upućujući na razmjere oskudice i gladi u pojedinoj godini. Cijena je ljudskoga rada također bila promjenljiva vremenski, ali i prostorno. Tako je u susjednome Roču u nekim godinama nadnica težaka bila dvostruko do trostruko viša nego u Boljunu. Dovodjenjem u vezu cijena proizvoda i iznosa težačke nadnice autor omogućuje čitatelju uživanje u razdoblje kraja 16.

i prve polovice 17. stoljeća. Slijedeći autorov postupak, čitatelj može dalje izračunavati vrijednosne odnose.

U uvodnome se dijelu još donosi tekst *O transliteraciji glagoljskih zapisa* i tablica glagoljskih slova s njihovim brojnim vrijednostima i odgovarajućim latiničnim znakovima. Tekst je prenesen u latinicu po načelu redak za redak i znak za znak. Autor katkad odstupa od transliteracijskoga načela: pisanjem velikih početnih slova te kod slova *šta* i *ju*. Kada se slovo *šta* čita kao *šč*, označeno je masnim tiskom kako bi se razlikovalo od skupa *š+ć*, kao i ostvarenje slova *ju* za razliku od skupa *j+u*. Drugačijom vrstom tiska upozorava se i na neke slovne inačice: pojednostavnjeno (često nadredno) *u* i latinično *e* na početku riječi. Kraćenja se razrješavaju u skladu s dijalektnim stanjem, koje autor poznaje, odnosno rekonstruira na temelju slučajeva gdje nema kraćenja (npr. genitiv jednine muškoga roda pridjeva -ega, iako ima i pisara koji pišu -oga). Rekonstruirani tekst na oštećenim mjestima stavljan je u uglate zagrade.

Središnji dio izdanja čine transliterirani tekst *Knjige* (29-130) i njezin faksimil po načelu stranica za stranicu (133-362). Iz faksimila je vidljivo kako je glagoljski tekst gotovo svake stranice prekrižen, kao i neke stranice ispisane talijanskim zapisima.

Za ovu je prigodu obavljena djelomična provjera čitanja. Odabrani su listovi: 12v, 13rv, 14rv, 15rv, 16rv, 56rv, 57r, 58rv, 95rv, 96rv, 97rv. Provjera je pokazala da je čitanje, unatoč mjestimično vrlo slaboj čitljivosti, pouzdano. Valja ipak skrenuti pozornost čitatelja na nekoliko propusta u prijepisu lista 56r (str. 84). Sitnije će propuste čitatelj lako uočiti i provjeriti na originalu.

Knjizi je dodano osam korisnih priloga. Prva tri priloga donose faktografsku građu koja u takvu usustavljenu obliku može poslužiti istraživačima. Prilog 1: *Kronološki red zapisa* zapravo je sažet i pregledan sadržaj bratovštinske knjige s ukupno 102 stavke; Prilog 2: *Kazalo osoba koje se spominju u Knjizi* predstavlja onomastičku građu; Prilog 3: *Kronološki popis starješina bratovštine oltara sv. Mikule u Boljunu* s datumima početka i završetka službovanja. Prilozi 4, 5, 6, 7 i 8 – *O mjerama koje se spominju u Knjizi, Češće upotrebljavane kratice, Novac koji se spominje u zapisima, Češće upotrebljavane ligature i Rječnik manje poznatih riječi* – olakšavaju čitatelju, posebno onomu manje stručnu, služenje knjigom. Budući da knjiga može biti zanimljiva pripadnicima raznih struka, dobrodošla je svaka po-

moć koja se tiče područja druge, ne posve srodne, struke. Osim toga prilozi koji se tiču mjera i novca korisni su kao referentno mjesto u svakome daljnjem istraživanju takvih spomenika. Knjiga završava bibliografijom, koja se sastoji od *Izvora* i *Literature*, te sažetkom na hrvatskome, talijanskome i engleskome jeziku.

Naposljetku, bez obzira na nespretnost u naslovu spomenutu na početku prikaza, možemo ustanoviti kako je pred nama još jedno vrijedno izdanje Državnoga arhiva u Pazinu. Bratovštinska knjiga dokument je koji izravno svjedoči o svakodnevnome životu istarskoga čovjeka i obiljem podataka pruža dragocjen izvor za raznorodna istraživanja.

SANDRA SUDEC

HERTA KUNA, *Srednjovjekovna bosanska književnost*. Forum Bosnae 45/08., Međunarodni Forum Bosna, Sarajevo 2008., 383 str. + ilustracije

Iako za tisak predana već 1992. godine, knjiga *Srednjovjekovna bosanska književnost* autorice Herte Kune, ugledne istraživačice srednjovjekovne bosansko-humske književnosti i franjevačke književnosti te profesorice na sarajevskom Filozofskom fakultetu, zbog nepovoljnih prilika iz tiska izlazi tek nakon 16 godina u onom obliku u kojem ga je autorica predala, kako stoji u *Uredničkom pogovoru*, uz nužne lektorske izmjene. Sama Herta Kuna nije sudjelovala u pripremama ovoga izdanja. Njegovi su urednici, Jagoda Jurić-Kappel, Josip Raos te Elma Hašimbegović, na izdavačevu inicijativu dodali i mnogo dragocjenih slikovnih priloga do kojih ranije nije bilo moguće doći.

Knjiga sadrži osam poglavlja: *Uvodni dio, Književnost, Bosanska religijska književnost, Sekularna književnost, Historiografija, Epigrafska književnost* i *Administrativno-pravna književnost*. *Uvodni dio* autorica započinje potpoglavljem *Uvodne napomene* kojim određuje prostorne, vremenske i sadržajne okvire predmeta svoga istraživanja, te se osvrće na dotad objavljene preglede srednjovjekovne bosansko-humske književnosti. Prostorno je njezinim istraživanjem obuhvaćen današnji bosanskohercegovački teritorij, dok se vremenskim okvirima prelazi gornja granica zapadnoeuropskoga poimanja trajanja srednjovjekovlja, što je uvjetovano posebnostima sociopolitičkih i religijskih prilika na tom prostoru. Kada je riječ o sadržaj-